

ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА



Петро Рабінювич,
доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри теорії та філософії права
Львівського національного університету
імені Івана Франка,
завідувач Львівської лабораторії прав
людини і громадянина
НДІ державного будівництва та
місцевого самоврядування НАПрН України

УДК 340.12

Правовість антропо-соціальних явищ: філософські засади ідентифікації

Слово «право» як назва різноманітних явищ і понять.

Термін «право» від давніх-давен і донині ніде і ніколи не мав однакового значення, уніфікованого смислу.

На юридичному факультеті Львівського національного університету ім. Івана Франка за мого наукового керівництва на початку 2000-х рр. студенткою (згодом аспіранткою, а нині – доцентом) Т. Дудаш була здійснена унікальна наукова розвідка. Предметом цієї розвідки було виявлення первинних значень слова «право» у численних різноманітних мовах світу. І на основі вивчення цього терміна у 50-ти різномовних етимологічних¹ словниках було виявлено, що у стародавні часи цим терміном найчастіше позначались такі явища (і поняття про них):

- **свобода** людини, тобто простір здійснення можливостей людської поведінки (діяльності);

- **справедливість** як оцінювана щодо тих чи інших суб'єктів суспільства певна властивість суспільних явищ, зокрема людських вчинків;

- **правила** (норми) різноманітного походження стосовно людської поведінки, зокрема звичаї і традиції;

- частина (чи форма) **моралі**;

- лише такі **норми поведінки**, які тими чи іншими суб'єктами вважаються **справедливими**;

- **норми** такої поведінки, **встановлені** саме **державою**, її органами чи посадовими особами;

- **угоди** (договори) учасників суспільних відносин.

У період же новітньої історії (XX-XXI ст.) людства термін «пра-

¹ **Етимологія** (від грец. ἔτιμον «правда», «істина» і грец. λόγος «слово, наука») – розділ мовознавства, який вивчає походження слів та їхнє первинне значення.

во» почав використовуватися також для позначення ще й таких явищ і понять про:

- **суспільні відносини** певного виду;
- **комунікація** (перемовини, дискурс) між суб'єктами;
- **вимоги** (домагання) суб'єктів щодо надання їм певних благ, цінностей, звернені до суспільства, держави чи до інших осіб;
- **можливості** задоволення людських потреб та інтересів учасників суспільних відносин;
- **інтереси** соціальних груп або усього суспільства, захищені державою чи ж іншою публічною владою;
- **балансування** («зважування») між собою інтересів людей та їхніх груп;
- **почуття**, переживання, емоції учасників суспільних відносин.

У філософсько-правовій та теоретико-правовій науках сформовано спеціальну категорію (тобто поняття вельми широкого змісту), яка, здавалось би, спроможна охопити, відобразити усі існуючі роз'яснення стосовно того, що становить собою явище *права*. Такою є категорія **праворозуміння**. Визначити її можна у такий спосіб: **праворозуміння – це відображення у людській свідомості за посередництва поняття «право» того явища, яке є корисним для задоволення потреб існування й розвитку певного суб'єкта. Такі суб'єкти можуть бути або індивідуальними (окремі індивіди), або ж колективними (людські спільноти, угруповання).**

Якщо численні, досить різноманітні явища позначаються одним і тим самим словом («право»), то це, мабуть, тому, що їм усім притаманна одна й та сама властивість, якість.

То в чому ж вона полягає?

На мою думку, таким спільним є їхня здатність, спроможність бути життєво необхідними (корисними, цінними) для існування й розвитку тих чи інших різноманітних учасників суспільного життя (окремих людей та їхніх груп – спільнот, колек-

тивів, об'єднань тощо). І в першу чергу самі ці суб'єкти (або ж їхні представники) прагнуть вживати стосовно відповідних явищ означене слово. Адже такі явища якраз створюють чи «усоблюють» можливості, необхідні для задоволення людських буттєвих потреб, а тому й слугують підставою, «виправданням» певних очікувань і діянь, як правильних, справедливих, правдивих, виправданих.

Чому існують різні праворозуміння. Тут йдеться, вочевидь, про *причини* неоднозначної відповіді на питання: *що є правом?* Тобто про ті обставини, які від початків людської цивілізації й дотепер зумовлювали розмаїті тлумачення поняття «право».

У чому ж ці причини полягають? Чи вони є випадкові чи, навпаки, закономірні? Чи можуть вони бути усунені? Або ж, можливо, колись вони зникнуть самі?

Іншими словами, з чого виходять ті, хто *обирає* – усвідомлено чи неусвідомлено – лише певний варіант праворозуміння?

Такі причини, які зазвичай мають *соціальний* характер, можна розподілити на дві групи: **потребові та пізнавальні**, або інакше кажучи, **гносеологічні**.

До першої групи належать ті, котрі коріняться у соціальній неоднорідності суспільства, тобто у його поділі на різноманітні частини – нації, етнічні спільноти, соціально-економічні класи, професійні верстви, ідеологічні угруповання тощо. А кожна із таких соціальних груп має – поряд із однаковими, загальносуспільними потребами й інтересами – і свої специфічні, неоднакові потреби та інтереси. І цілком природним є те, що кожна соціальна група (в особі її індивідуальних чи колективних представників) схильна вважати *правом* насамперед таке явище, яке полегшує, а не ускладнює її існування й розвиток, яке сприяє, а не перешкоджає задоволенню її потреб та інтересів. Отож, у суспільстві соціально

неоднорідному слово «право» використовується для позначення і явищ неоднорідних.

Друга ж група причин полягає у тому, що яке б явище не вважалось правом, це явище зазвичай є досить складним, багаторівневим, багатогранним. І тому при його пізнанні майже неможливо охопити відразу й одночасно усі його грані, прояви, сторони. Найчастіше дослідник не осягає всіх його елементів, а зосереджується лише на якомусь одному з них, і нерідко перебільшує його значимість. Наслідком такої пізнавальної ситуації стає вирівнення лише окремих проявів відповідного явища, які, проте проголошуються «правом» в цілому, в усій його повноті та цілості.

До цієї ж групи причин належить і та обставина, що яке б явище не вважати правом, воно зазвичай не є незмінним, застиглим, а навпаки, є мінливим, плинним, змінюваним, – тобто динамічним. І це теж, так чи інакше, зумовлює трансформацію праворозуміння (причому навіть в межах однієї соціальної групи).

Оскільки ж усі зазначені вище фактори нині супроводжують і, цілком ймовірно, завжди супроводжуватимуть існування будь-якого суспільства, то *плюралізм праворозуміння й надалі залишатиметься постійно притаманним людській свідомості.*

Втім, коли виникає небезпека для існування якогось суспільства (скажімо, внаслідок зовнішнього збройного нападу на нього з боку іншої держави) або ж загроза для життєдіяльності усього людства (наприклад, через руйнівні природні катаклізми чи істотне погіршення зовнішнього природного середовища на планеті), тоді можуть складатися умови задля формування єдиного, уніфікованого праворозуміння у відповідній спільноті.

Слід нагадати, що проблематика правовості (або праворозуміння) не є

суто теоретичною чи філософською. Вона, мабуть, ще більшою мірою є практично значущою. Одним із проявів цього можна вважати, зокрема, те, що в українському законодавстві помітно поширюється вживання висловів, юридичних конструкцій, в яких так чи інакше використовуються терміни, корінь яких становить «прав». Так, у Конституції України вживаються такі поняття, як: «*правова держава*» (ст. 1), «*права людини*» (ст. 3, 24 та ін.), «*право*» (ст. 8), «*правосуддя*», «*неправосудне рішення*» (ст.124); у Кодексі адміністративного судочинства України – «*протиправні*» акт, дії, бездіяльність (ст. 245), а у Кримінальному кодексі України вираз – «*неправомірна вигода*» (ст. 268).

До світоглядно-методологічних висновків. Одним із них може бути положення про те, що викладені вище міркування вкотре засвідчують, можна сказати, вічнозелену актуальність, затребуваність та евристичну продуктивність діалектико-матеріалістичної методології та засовану на ній історико-матеріалістичну парадигму у пізнанні будь-яких соціальних явищ. Йдеться, зокрема, про нерозривну єдність протилежностей (позитивістського та неопозитивістського праворозумінь), неминучу трансформацію, змінність досліджуваних явищ (плинність будь-яких праворозумінь залежно від зміни конкретно-історичних умов і обставин), їх спіралеподібний розвиток на підставі заперечення заперечення (зокрема шляхом модернізації нерідко лише через оновлення термінології). Отож спроби назавжди «поховати» зазначену дослідницьку парадигму як буцімто методологічний непотріб (яку, ясна річ, не можна абсолютизувати, вважати єдино допустимою, монопольною) видаються щонайменше передчасними....

Рабінович П. М. Правовість антропо-соціальних явищ: філософські засади ідентифікації.

Стаття присвячена аналізу низки фундаментальних аспектів плюралістичності праворозуміння. Зокрема, спираючись на результати унікального етимолого-правового дослідження, проведеного на початку 2000-х років на юридичному факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка, виявляються понад десяток різноманітних соціальних явищ, стосовно яких й донині використовується термін «право». З'ясовуються основні причини плюралізму праворозуміння (соціальні та гносеологічні). Виявляється та спільна риса зазначених явищ, наявність якої дозволяє зацікавленим суб'єктам відображати їх одним і тим самим термінопоняттям: «право». Такою рисою є здатність відповідних явищ сприяти задоволенню потреб та інтересів тих чи інших суб'єктів суспільства (чи-то індивідуальних, чи-то колективних). У підсумку резюмується, що за такого методологічного – так званого потребового – підходу правом слід вважати можливість задоволення певних людських потреб, котрі необхідні для існування і розвитку учасників суспільного життя, зумовлені досягнутим рівнем розвитку конкретно-історичного соціуму та забезпечені соціальними обов'язками його відповідних суб'єктів.

Ключові слова: плюралізм праворозуміння, причини плюралізму праворозуміння, потребний дослідницький підхід, потребове розуміння правовості явищ.

Рабинович П. М. Правовость антропо-социальных явлений: философские начала идентификации.

Статья посвящена анализу философских аспектов правопонимания. В частности, исходя из результатов уникального этимолого-правового исследования, проведенного в начале 2000-х годов на юридическом факультете Львовского национального университета имени Ивана Франко, выявляются более десятка различных социальных явлений, отображаемых терминопонятием «право». Выясняются основные причины плюрализма правопонимания (социальные и гносеологические). Констатируется то общее свойство таких явлений, наличие которого дает основание заинтересованным субъектам отображать их указанным терминопонятием. Таким свойством оказывается способность таких явлений содействовать удовлетворению потребностей и интересов тех или иных субъектов общества (толи индивидуальных, толи коллективных). В итоге резюмируется, что при таком методологическом – потребностном – методологическом подходе правом следует считать возможности удовлетворения определенных человеческих потребностей, необходимые для существования и развития членов общества, обусловленные достигнутым уровнем его развития и обеспечиваемые социальными обязанностями его субъектов.

Ключевые слова: плюрализм правопонимания, причины плюрализма правопонимания, потребностный исследовательский подход, потребностное понимание правостности явлений.

Rabinovich P. Legality of the anthropo-social phenomena: philosophical grounds of identification.

The article is focused on analysis of some fundamental aspects of the plural understanding of the law essence. In particular there are suggested more than a dozen social phenomena, which still are named by the word “law”. These phenomena have been found in the course of research undertaken in the early 2000's at the Law faculty of the Lviv National University named after Ivan Franko. The article reveals the main reasons of the plurality of law understanding (social and epistemological). It's been found the common

feature of the mentioned phenomena, which allows the interested individuals to reflect them with the same term – «law». This feature is the capacity of those social phenomena to contribute in satisfaction (meeting) the needs and interests of the relevant social actors (either individual or collective). All in all it is concluded that according to such methodological approach – so called necessity oriented approach – the law is considered as capabilities to meet the relevant human needs, which are necessary for the existence and development of the social life participants and these needs are resulted from the achieved level of development of the specific historical society and are secured by the social obligations of the relevant social actors.

Key words: the plural understanding of the law essence, the reasons of the plurality of the law understanding, necessity oriented approach, necessity oriented understanding of the legality of phenomena.